

Sözə, bədii mətnlərə tarixin bütün dönəmlərində ehtiyac olub. Söz – zamanın biləyindən yapışan, onun nəbzini yoxlayan bir təbib olub həmişə. Gər-dişin əli hər yerdən üzüləndə, dünya qə-ləmin gücünə, bədii sözə söykənib. Bunu zaman-zaman sınaqlardan keçən ədəbiyyatımız da təsdiqləyir. Təəssüf ki, yazılan gözəl əsərlərlə yanaşı, bu günün mənzərə-si fonunda yaşanan xaosluq bir söz bumuna da şahid olur. Bu, əsl sözə qiymət verən oxucularda bir xəyal qırıqlığı yaradır. Ədə-bi mühitdə yaşananlar, məsələn, yaşıdan, təcrübəsindən, istedadından asılı olmaya-raq, romançılığa aludə olmağın bu gün bir dəb halını alması, nəticədə sözün urvatdan düşməsi ədəbiyyatsevərləri məyus edir. Belədə klassiklərimiz-in tarixin dolanbaclarından keçib gəlmiş əsərlərinə bir daha üz tutmağa də-rin ehtiyac duyulur. Bu baxımdan, sənətkar-larımızın əsərlərindən örnəklər vermə-yi planlaşdırmışıq. Azərbaycan ədə-biyyatının görkəm-li ədiblərindən olan Cəfər Cabbarlının “Əhməd və Qumru” hekayəsi ilə missiya-mızı davam etdiririk.

Cəfər CABBARLI

“Əhməd və Qumru”

I

Əhməd qalın qaşlarını çatmış, odlı gözlərini süzüb gənc-lərə yakışır bir zövq, həssas adamlara yakışır bir ciddiyyət-lə bakıyordu. Ötədən bəriyə Şamaxının “gözəllər bulağı” olduğunu bilirdisə də, böy-lə gözəl, böylə sevimli bir qıza uğradığı yox idi. Bu qaragözlü, bu cazibəli, çevik tərpənşli qız-cığaz ən gözəl bir baharı təcə-süm edəcək ən odlı, çırpınan ruhların, zehinlərin yaratdığı xəyallar qədər xəfif olduğu gi-bi, geydiyi al-yaşıl, göy və sarı paltarında təbiətin gəlinləri sa-nılan kələbələr qədər bəzəkli idi. Kürəklərində qara saçları ləpələnir, boynunu isə sev-diyinin boynunu ilk kərə qucan ən qızgın bir sevincin titrəyən qolları gibi iri, al mərcanlardan bir boyunbağı qucmuş idi.

Qolunda, sadəcə, bir bilər-zik var idi. Əllərində olan dəf, kamança və bu gibi çalğı şey-lərindən qızların dağlardan, çəmənlərdən, seyrələrdən qa-yıtdıqlarını anlamaq olardı. Qumru bayaqdan bəri ruhu-nu oxşayan zövqləri həvəslər və sevinclərlə dolu ürəyindən ayırmamış və hələ də onların təsiri altında bəzən sərxoşlar gibi laübalıyanə ətrafa səndə-ləyərək yolun hər iki yanında bitmiş kök otları cinayətdə mü-qəssirmişlər gibi tapdar, bəzən vəhşi marallar gibi çevik və ürkək bir görkəm alıb ötədən bəriyi süzər, bəzən də nadinc çocuqlar gibi yanında düşün-cələrə dalmış bir qızı cimdiklə-yərək diksindirər və yaxud al dodaqlarında təbəssümlər oy-

(Hekayə)

nadaraq bir lətifə söylər və göz-əllər qurultayını gülüşdürərdi.

Əhməd oxumamış, fəqət bir qədər nazik ürəyə yiyə olduğu üçün təbiəti pək sevər və bəlkə də ovçuluqdan daha əvvəl onu seyr etməyə bu çəmənlə-rə çıxmış idi. Fəqət Qumrunu görünə, nə ötelərdə yazın sə-rin yelləriylə ləpələnib parla-yan zəmiləri, nə onların ara-sından qalxıb, hər yer gözəl, hər çiçək lətif olduğu üçün nə-rəyə qonacağını bir dürlü kəs-dirməyən və xəfif cik-ciklərlə şaşqıncasına ötəyə-bəriyə qo-nub-qalxan mini-mini quşla-rın sevincini görüyor, yalnız nə olduğu belə anlaşılmayan bir qüvvənin təhrikiylə şəhərə yaxlaşan qızları uzaqdan-uza-ğa biixtiyar izliyirdi.

Qızlar şəhərə yaxlaşarkən çadralarına örtündülər. “Sağ olunuz! Sağ olunuz” – deyə, bəzisi gülərək, bəzisi düşün-cəli, hərə bir sokaka döndü. Şimdi Qumru yalnız, fəqət həmin ki çevikliyi itirməyə-rək yürüyür və tam qapılarına varırkən nə üçünsə bilməm, çabıq bir hərəkətlə başını fırlayıb bir yarım dairə seyr etdi.

Baxışları bir qədər uzaq-dan gələn, düşüncələrə batmış Əhməddə dayandı. İki baxış tam bir-birinə işlərkən, Əhmədin üzü saraldı. Qumrunun isə bilməm, nədən ba-yaqkı oynaqılığı bir dalğın-lığa, ürkək baxışları süzgün və donuq bir baxışa dəyişdi. Bu hal yalnız bir qırpım sür-dü. Ötəri qırpımda Qumru diksinişlər gibi tərpənib ya-naqlarında xəfif bir qızartı, dodaqlarında sanki məcburi bir təbəssüm bəlihtərək, başı-nı fırladıb içəri atıldı və qapı-lar arxasında görünməz oldu.

II

Hacı pək varlı və ürəyidüz, əliaçıq idi. Şamaxıda hər kəs onu bilir və hörmət edərdi. Hacı, Qumrunu tək olduğu üçün pək sevər və heç bir şey üçün düşünməsinə, sıxıntı çəkməsinə yol verməyib istə-diyni edər və heç bir şeyi on-dan əsirgəməzdi. Qumrunu hamı evdə sevərdi. Hələ ço-cuqluqdan bu çağa qədər ər-köyün bəslənmişdi və bayaq-dan gördüyümüz şuxluq və qeydsizlik də, ehtimal ki, hə-min ərköyünlüyün nəticəsidir.

Sokaklarda adam pək az, səs yox, yalnız külək, ruhları zə-hərleyəcək iyrənc bir viyılıtlı ilə əsiyordu.

Adətən, Bakının bir tozana-ğını, bir də palçığını görmək istəməm. Böyük pəncərələri qara kömürlərə dönmüş, altun divarları matəmlərə bürünmüş İsmailiyyənin önündən keçər-kən xarabalıqlara, daha doğru-su, əti tökülmüş baş skeletləri-nə bənzər bu möhtəşəm bina, bu canavarlığın, bu cinayətin macərasını ərz edincə, bir çox kəsilmiş yoldaşların və bir çox müdhiş şeylər yadıma düşdü.

“Müdhiş mart” – deyə göz-lərimi yumdum. Ürəyim, ru-hum, zehnim, əqlim, hissim, düşüncəm – bir kəlmə, vü-cudumda nə qədər hissedici şeylər varsa, hamısı inlədi. Ba-şım kəndi-kəndinə köksümə sallandı. Daldım və dalğın-dalğın yürüyürdüm ki,– “Ay qardaş, əsirəm, acam” – deyə bir həzin səs məni oyatdı. Ba-şımı qaldırdım. Dörd addım qədər məndən uzaq, təxmi-nən 18 yaşlı sarı, uçqun bə-nizli, qara iri gözlü, utancaq və donuq baxışlı, arıq, fəqət nəcib simalı bir qızcıqaz idi.

Odur ki, Hacı heç dü-şünmədən: “Varlı-lığına lüzum yox, bir qızım var, o da bir oğlum olur”, – deyə Əhmədin elçilərini yola sal-mışdı. İki gəncin ilk təsadüfdən sonra ilk baxışın ta sınırlarına qə-dər yerləşdiyi sevgi alovları kəndilərini isidir və Hacı'nın razılı-ğından sonra gələcəklə-rini bir cənnət, kəndiləri-ni isə birər mələk təsəvvür edib, ayrı-ayrı yaxında olacaq toyu bəkləyirlərdi.

Tam bu aralıq Şamaxıda məşhur Mart hadisəsinin gu-rultuları qopdu.

III

Axşamüstü hava bir qədər soyuq, yerlər çamur, ortalığı isə ürəksiz bir alaqaran-lıq bürümüşdü. Havanın tutqunluğu ürəyimi sıxdı. “Sinemaya gedəyim”, – deyə Nikolay sokakı-yla ağır-ağır Olqinskiyə doğru yürüyürdüm.

Rəngi qaçmış ağ dodaqlarını şimdici ağlayacaq gibi büz-müş, fəri qaçmış gözlərini qorxuyormuş, yaxud yalva-riyormuş, daha doğrusu, uta-nıyormuş gibi yarı örtmüş, yerlərə baxınaraq bəklüyordu. Və gözlərə soxuluyor qaraçı qızlarını görməz deyiləm ha! Fəqət hanı onlarda bu qədər süslü hərəkət, bu qədər utan-caq və nəcib sima? İlk baxış-da qızcıqazın nəcib və böyük bir ailədən olduğuna və çarə-sizlikdən dilənçiliyinə hökm etdiyim gibi, üzciyəzinin sa-rımtraq, solğun olduğuna baxmayaraq, olduqca gözəl olduğunu da kəsdirirdim. Ürəyim yandı, “qulluqçu du-rarmısan?” – dedim... Dilənçi qız odlı bir ah çəkib: “Du-rardım, amma...” susdu. Çu-xura düşmüş gözlərindən bir neçə damla sümükləri irəliyə çıxmış sarı yanaqlarının üzə-rilə çənəsinə doğru yuvarla-nıyordu. Qıraqları süzülmüş, çamura bulaşmış çadraya ox-şar, büründüyü boz bir par-çaya başını omuzuna əyərək gözlərini sildi və sonra başını köksünə doğru salladı, dur-du... Əlimi cibimə saldım.

Bu aralıq cındır paltarlı, enlikürəkli bir oğlan daha... - “Ay qardaş! Yaralıyam! Şi-kəstəm! Şamaxı əsiriyəm!” – deyə əlindəki əsaya daya-naraq durdu. Qızcıqaz Şa-maxı adını eşitdiyi üçün mü, ya nə üçünsə başını qaldırıb oğlana baxınca, ötəki də ona baxmış olmalıdır ki, hər ikisi birdən diksindi. Hər ikisinin üzü ölü rəngi qəbul etmişdi. Oğlan yalnız “Qumru!” – de-yə inildəyib səndələyərək ildırım vurmuş kimi mağa-zanın pilləsinə düşdü. Eyni vaxtda qız: “Veriniz! Veriniz ona, bən istəməm, bən keç-i-nərəm!” – deyə getmək is-təyirmiş gibi döndüsə də, haman nələr düşündüsə bil-məm, dönüb bərkədən ağlaya-raq: “Əhməd! Atamı, anamı öldürdülər, evimizi dağıt-dılar, yalnız bən qaldım,” – deyə nə üçünsə bir qolunu qaldırdı. Kim bilir, bəlkə də sevdini qucmaq istəyirdi. Amma bunu yapmadı. Daha doğrusu, yapamırdı, zira yazıq Qumrunun martda bir qolu kəsilmiş, yalnız bir qol-ciyəzi varmış.

Bakı, 1918-ci il